

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.019>

УДК 346.9:341.64

К.І. АПАНАСЕНКО, д-р юрид. наук, доц., доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

 orcid.org/0000-0002-2917-1255

ОБМЕЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЯХ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключові слова: креативна індустрія, обмеження господарської діяльності, реклама, моральність, права вірян, ліцензування, телерадіомовлення, практика ЄСПЛ.

Досліджено практику Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ), яка стосується обмежень господарської діяльності в певних сферах креативних індустрій. Проаналізовано оцінку Судом ліцензування у галузі телерадіомовлення та деяких аспектів діяльності телекомпаній, обмежень у галузі рекламної діяльності. Досліджено підхід ЄСПЛ в оцінці втручання у свободу вираження поглядів у практиці діяльності креативного сектору економіки на предмет балансу між цією свободою та суспільним інтересом у забезпеченні моральності й прав вірян.

Вступ. Важливість практики Європейського Суду з прав людини (далі Суд, ЄСПЛ) полягає в тому, що вона формує єдині стандарти правопорядку для держав, що ратифікували Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод [1, с. 2 92]. Формування такого правопорядку є результатом авторитету ЄСПЛ, позиції якого впливають на вироблення та реалізацію різних напрямів державної політики в європейських країнах. У числі таких напрямів — економічна, культурна й інформаційна політики, державний вплив на духовну сферу життєдіяльності суспільства в широкому розумінні цього поняття.

Згідно зі статистичними даними ЄСПЛ, порушення права на свободу вираження поглядів не займає лідерських позицій серед порушень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 (далі Конвенція). За період 1959—2020 рр. Суд установив факт порушення ст. 10 Конвенції у 925 справах, водночас як порушення за ст.ст. 2 3 5 6 8 13 Конвенції, а також порушення права власності констатовано в тисячах випадків (від понад 1,4 тис. порушень права на життя за ст. 2 Конвенції до 11 тис. різних проявів порушення права на справедливий суд) [2]. Однак становлення інформаційного суспільства й експонентне зростання значення інформації для різних аспектів життєдіяльності суспільства, посилення терористичних загроз, тенденції послаблення світоглядного впливу

Цитування: Апанасенко К.І. Обмеження господарської діяльності в креативних індустріях в контексті практики Європейського Суду з прав людини. *Економіка та право*. 2022, № 1. С. 19—32. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.019>

релігійних організацій і релігійних лідерів в одних європейських країнах [3, с. 45] та поглиблення значення релігії як цінності в інших країнах [4, с. 172] — це фактори, які дають можливість прогнозувати збільшення кількості конфліктних ситуацій між державами й провідниками інформаційних потоків різного роду (видавцями, журналістами, ЗМІ, рекламодавцями, митцями) щодо змісту й форми інформації, її способів поширення тощо. Деякі дослідники вказують на формування достатніх передумов для виокремлення захисту суспільної моралі з інформаційної функції держави в певну функцію [4, с. 173—174]. Нагадаємо, що обмеження низки прав за Конвенцією обумовлені якраз вимогами дотримання норм моралі. Тому дослідження практики ЄСПЛ з питань застосування положень ст. 10 Конвенції у сфері діяльності креативних індустрій, що є основним виробником інформаційного й культурного продукту, є безумовно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свобода вираження поглядів є природним правом людини. Як суб'єктивне юридичне право її визначають як можливість людини, закріплену в юридичних нормах та забезпечувану державою, вільно виражати погляди, збирати, шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, поширювати, передавати та використовувати інформацію та ідеї усно, письмово або в будь-якій іншій формі та в будь-який спосіб, окрім випадків, визначених законом [5, с. 5]. А сферою реалізації свободи вираження поглядів традиційно є діяльність засобів масової інформації, письменників, журналістів, митців. Тому й дослідження практики ЄСПЛ по застосуванню ст. 10 Конвенції зосереджуються на практиці Суду, пов'язаній із вказаною діяльністю, або торкаються загальних питань застосування цієї правової норми. Так, у своєму докторському дисертаційному дослідженні про поняття свободи вираження поглядів Л.В. Ярмол аналізує практику ЄСПЛ в частині основних принципів тлумачення положень Конвенції стосовно свободи вираження поглядів (підр. 4.2) [5]. Деякі автори проводять загальний аналіз практики Суду за ст. 10 Конвенції, засадничих положень про реалізацію права у розумінні Суду [6 7 8 9], позитивних обов'язків держави за Конвенцією [10] або досліджують позиції, які не стосуються специфіки висловлення поглядів у комерційній сфері життєдіяльності суспільства [11, 12].

Позиції ЄСПЛ, що пов'язані із впливом реалізації права на свободу вираження поглядів на діяльність суб'єктів господарювання, зазвичай не є окремим предметом аналізу. Як правило, вони розглядаються серед інших позицій Суду окремими абзацами або дещо детальніше в рамках відповідного дослідження [13, с. 264; 14, с. 20—22]. Однак реалії життя сучасного інформаційного суспільства вимагають більшого зосередження на питаннях зв'язку прав людини в інформаційній сфері та економіки.

Постановка завдання. Серйозний вплив на духовну сферу суспільного життя здійснює культурна продукція, що виробляється креативним сектором економіки. За чинним українським законодавством (розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.04.2019 № 265-р) до різновидів господарської діяльності креативних індустрій належать діяльність у галузі теле- і радіомовлення, кінематографії, видавнича та рекламна діяльність, сценічні та візуальні мистецтва, мода, архітектура тощо. У науковій літературі також пропонується аналогічний перелік [15, с. 68; 16].

Як і інші галузі економіки, креативна індустрія має функціонувати в межах задекларованого в країні господарського правопорядку. Конституційні основи правового господарського порядку в Україні узагальнено визначено в ч. 2 ст. 5 Господарського кодексу України від 16.01.2003 № 436-IV. Відповідно, суб'єкти господарства креативного сектору мають перебувати під впливом та діяти з дотриманням принципу верховенства права, враховувати соціальну спрямованість економіки, користуватися гарантіями права на підприємницьку діяльність, дотримуватися правил чесної конкуренції у підприємницькій діяльності.

Практика функціонування креативного сектору економіки в різних європейських державах демонструє різного роду спори між відповідними підприємцями, окремими представниками креативних професій (насамперед журналістами, митцями) і державами, а також колізії між творчою свободою, свободою вираження поглядів одних осіб і правами інших осіб та суспільства загалом на отримання достовірної та повної інформації, на репутацію, збереження цілісності держави, підтримання в суспільстві необхідного (достатнього) рівня моральності. Часом такі колізії й конф-

лікти пов'язані із законодавчими обмеженнями для відповідних видів господарської діяльності, набувають форми судового спору та переростають у спір із державою в Європейському суді з прав людини.

За десятиліття діяльності ЄСПЛ сформувався значний масив практики, який стосується оцінки дотримання державами ст. 10 Конвенції. Вона є доволі різноманітною, стосується прав широкого кола фізичних і юридичних осіб: окремих громадян, журналістів, представників академічної спільноти, митців, підприємців галузі креативної індустрії, засобів масової інформації, релігійних і політичних діячів, організацій. Втручання у право на свободу вираження поглядів аналізується Судом за специфічною методологією, залежно від способу та форми втручання, статусу жертви. У нашому дослідженні спробуємо виокремити позиції Суду щодо застосування ст. 10 Конвенції, які стосуються впливу держав на діяльність креативного сектору економіки.

Результати дослідження. Найсуттєвіший вплив на функціонування креативних індустрій має забезпечена державами свобода вираження поглядів, закріплена ст. 10 Конвенції. Це є логічним, оскільки свобода вираження поглядів за ст. 10 Конвенції охоплює такі елементи: свободу притримуватися своєї думки, свободу отримувати інформацію та ідеї, свободу поширювати інформацію та ідеї. Виразити погляди (ідеї, інформацію) можна вербально та невербально (знаками, жестами, символами тощо), через письмове й усне слово, живопис та інші види мистецтв, образи та дії, пов'язані з вираженням ідей або передачею інформації через Інтернет [5 с. 168—174].

Водночас основною продукцією креативних індустрій є тексти в різному вигляді: від текстів як набору слів і до образного та символічного зображення текстів [17, с. 243]. Це ті продукти, що впливають на наше розуміння світу [18, с. 16]. Тому діяльність креативних індустрій у сучасному світі має супроводжуватися правовими можливостями вільно висловлювати й поширювати ідеї та інформацію, за винятками, визначеними Конвенцією та національним законодавством. Тож і реалізація цього права може супроводжуватися певними обмеженнями. Завданням обмеження господарської діяльності в таких ви-

падках є забезпечення необхідної гармонії економічного та соціального життя суспільства, його економічної та культурної сфер.

У вітчизняній науковій літературі запропоновано декілька підходів до розуміння поняття обмежень свободи господарської діяльності (М.О. Козачук [19, с. 10], Я.Л. Коломієць [20, с. 44]), а також їхніх різновидів і форм [19, с. 10; 20, с. 87—99; 21, с. 131—132]. Загалом йдеться про звуження змісту / обсягу суб'єктивних прав суб'єктів господарювання (права на підприємницьку діяльність) шляхом закріплення заборон, умов або зобов'язань щодо провадження ними діяльності / впливу на зміст і обсяг свободи підприємництва. Обмеження в господарській діяльності мають на меті забезпечення господарського правопорядку, що передбачає захист прав та інтересів кредиторів, споживачів, суспільства, держави, а також забезпечення належного виконання зобов'язань і захист конкуренції [19, с. 6].

Нашим завданням не є дослідження наявних у законодавстві обмежень господарювання в креативних індустріях, а лише розгляд практики ЄСПЛ, в якій знайшли свій аналіз ті чи інші обмеження господарської діяльності, що практикуються в різних європейських країнах, зокрема й в Україні. Як свідчить така практика, дотичними до сфери державного регулювання економіки насамперед є спори щодо ліцензування окремих видів господарської діяльності в аналізованій галузі, функціонування системи розподілу радіочастот, а також справи щодо поширення інформації комерційного характеру (комерційної реклами). Останніми десятиліттями з'явилася ще одна категорія справ за ст. 10 Конвенції, пов'язана із веденням бізнесу в креативних індустріях, — спори з приводу блокування вебсайтів, соціальних мереж. Актуальні підходи ЄСПЛ у цій категорії спорів нещодавно розглянуто фахівцями [22], тому тут лише коротко відзначимо таке. Суд акцентує у відповідних рішеннях на необхідності якісного закону, що становить правову підставу блокування сайтів, на потребі гарантій відсутності супутніх збитків та процесуальних гарантій, збалансованості інтересів та прозорості механізмів блокування.

Перелічені вимоги охоплюються поняттями верховенства права та належного урядування, що вимагають, зокрема, й законності в діяль-

ності державних органів, гарантій захисту від свавільного втручання держави у здійснення особою прав [23, с. 177; п. 70 рішення ЄСПЛ у справі «Рисовський проти України» від 20.10.2011]. Саме ці принципи зазвичай покладаються в основу оцінки Судом втручання в права заявника за ст. 10 Конвенції. Можна навести як приклад рішення у справі «Айдоган і компанія «Дара Радьо Телевізйон Яйінджилик Анонім Ширкеті» проти Туреччини» від 13.02.2018, за обставинами якої компанії телерадіомовлення було відмовлено у видачі сертифіката безпеки, що є передумовою отримання ліцензії на мовлення, через необхідність заміни трьох членів її керівного складу за результатами розслідування з питань безпеки. Суд вказує на відсутність у рішенні про відмову будь-якого обґрунтування (з мотивів нібито конфіденційності розслідування), відсутність інших процесуальних гарантій, які би компенсували відсутність доступу до секретної інформації, та, відповідно, неможливість побудови належної лінії захисту прав заявниць, а також не проведення національним судом перевірки правдивості міркувань адміністративного органу (п. 46—53 рішення) [24].

Стосовно предмета нашого дослідження в практиці застосування ст. 10 Конвенції Суд визнавав втручанням у право заявників на вираження поглядів / поширення ідей та інформації такі дії: заборону та конфіскацію публікації (наприклад, справи «Хендісайд проти Сполученого Королівства», «Обсервер» і «Гардіан» проти Сполученого Королівства), відмову у видачі ліцензії на мовлення (справа «*Informationsverein Lentia et autres* проти Австрії», «*United Christian Broadcasters Ltd* проти Сполученого Королівства», «Глас Надежда ЕООД та Анатолій Еленков проти Болгарії»), заборону реклами («*Barthold v. FRG*») [25, с. 18—19; 14, с. 25], припинення використання й розповсюдження дизайну пакування товарів, відкриття товарів з продажу й заборона відповідного виробництва в майбутньому («*Gachechiladze* проти Грузії»), ненадання частот ліцензованим телекомпанії («*Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano* проти Італії»).

Авторка вже зверталася до аналізу справ за заявами організацій мовлення щодо відмови у видачі, зупинення й анулювання ліцензії [26, с. 86—87]. Залишаються актуальними позиції Суду про відсутність у держав необмеженої

свободи в галузі ліцензування, про неможливість свавільної або дискримінаційної відмови видати ліцензію. Продовжуючи дослідження, звернемо увагу на деякі аспекти державного регулювання ліцензійних відносин у сфері телерадіомовлення у світлі практики ЄСПЛ.

Суд указує, що держави мають право за допомогою системи ліцензування встановлювати спосіб, в який здійснюватиметься мовлення на їхніх територіях, зокрема щодо його технічних аспектів. Видача ліцензії може залежати від таких умов: сутність та цілі запропонованої станції, її потенційної аудиторії на національному, регіональному та місцевому рівнях, прав і потреб спеціальної аудиторії та зобов'язань, що впливають з міжнародно-правових документів. Проте допустимість такого перешкодження повинна оцінюватися у світлі вимог ч. 2 ст. 10 Конвенції (п. 33 рішення у справі «*Demuth* проти Швейцарії» від 05.11.2002). На відміну від регулювання суспільної дискусії держава володіє достатньо широким розсудом у питанні регулювання комерційного мовлення у різних його аспектах. З огляду на такий підхід Суд у названій справі визнав правомірною відмову регуляторного органу Швейцарії у видачі ліцензії на мовлення через кабельне телебачення телепрограми про машини, яка мала фокусуватися на дозвіллі чи повідомленнях про автомобілі. Як було встановлено Судом, ліцензійне законодавство Швейцарії встановлювало, що радіо та телебачення повинні сприяти донесенню загальної, різноманітної й об'єктивної інформації для суспільства, водночас планована діяльність заявника не відповідала цим критеріям. На думку Суду, в силу положень ст. 10 Конвенції про право держави вимагати ліцензування у сфері телерадіомовлення, вона може регулювати правила мовлення на своїй території. Зважаючи на такі можливості держави та комерційний характер діяльності телекомпанії, відмову у видачі ліцензії визнано пропорційною цілям, заради яких її вчинено.

Суд звертає увагу на потребу чіткості / ясності критеріїв ліцензійних вимог, наявності у законодавстві гарантій від свавільних дій ліцензійних органів у частині їх застосування (охоплюючи відкритість / публічність дій уповноважених органів), потребу належного обґрунтування негативних для суб'єктів гос-

подарювання рішень (зокрема, про відмову у видачі ліцензії) та наявність судових гарантій захисту порушеного права (п. 46—51 рішення ЄСПЛ у справі «Глас Надежда ЕООД (*Glas Nadezhda EOOD*) та Анатолій Еленков (*Anatoliy Elenkov*) проти Болгарії» від 11.10.2007 [27]; п. 80, 81 рішення у справі «*Meltex LTD and Mesrop Movsesyan* проти Вірменії» від 17.06.2008 [28]).

ЄСПЛ наголошує на позитивному зобов'язанні держав запровадити належну законодавчу й адміністративну базу для гарантування дієвого плюралізму засобів масової інформації, на недопущенні зменшення конкуренції в аудіо-візуальному секторі. Так, у справі «*Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano проти Італії*» мова йшла про необхідність належної законодавчої бази для розподілу частот між ліцензованими телекомпаніями, коли б останні могли вчасно потрапляти на ринок, реалізуючи свою господарську компетенцію за ліцензіями на мовлення, і брати участь у поширенні інформації та ідей (рішення ЄСПЛ від 07.06.2012 [29]). За обставинами цієї справи ліцензована телекомпанія орієнтовно 10 років не могла реалізувати своє право на мовлення через невідачу їй частот, що стало результатом недосконалого правового регулювання¹.

Одним з аспектів права на одержання й поширення ідей, поряд із мистецькою й академічною свободою, є комерційна свобода [31, с. 256], яка має свій прояв насамперед у рекламній діяльності. З установленням та реалізацією законодавчих вимог до змісту рекламних матеріалів пов'язана порівняно невелика кількість справ у практиці ЄСПЛ. До цього питання зверталися дослідники [14, с. 13, 20]. Щодо практики Суду кінця ХХ ст. найчастіше згадуються такі справи: «Марк Інтерн ГмбХ і Клаус Беерман проти Німеччини» (1989), «Якобовські проти Німеччини» (1994), «*Barthold v. FRG*» (1985), «Касадо Кока проти Іспанії» (1995). Розвиток суспільних відносин, зміна поколінь, секуляризаційні процеси в багатьох країнах, суспільні трансформації, які перебувають під впливом різних соціальних, економічних, культурних факторів, загострюють питання про межі мораль-

ності в мистецьких практиках, про дотримання моральних норм під час виробництва й поширення продукції креативного сектору економіки, про баланс між правами вірян та використанням релігійних символів, імен і зображень у креативних індустріях. Ці питання розглядаються Судом у контексті можливості обмеження свободи вираження поглядів задля певних суспільних цілей, окреслених у ч. 2 ст. 10 Конвенції. За останнє десятиліття відповідні проблеми Суд досліджував у кількох справах.

Так, звертає на себе увагу рішення у справі «Секмадієніс проти Литви» від 30.01.2018, в якому надано оцінку діям державних органів із накладення на рекламодавця штрафу за використання в рекламній компанії дизайнерського одягу релігійних символів: зображення, що нагадують Ісуса Христа, імен Марії й Ісуса, фотографій чоловіків і жінок з ореолами. У цій справі ЄСПЛ звернувся до своєї усталеної позиції про те, що здійснення конвенційних прав меншістю не може залежати від їхнього сприйняття більшістю. Він дійшов висновку, що не було забезпечено балансу інтересів між суспільними інтересами у захисті моралі та правами релігійних людей, з однієї сторони, і правом заявника на свободу вираження поглядів, з іншої сторони [32].

Задля аналізу позиції Суду слід зауважити, що він визнає широкий розсуд держав у питанні реклами, менш «захищений» режим для неї порівняно з іншою інформацією (наприклад, це вказується у рішеннях у справах «Маркт інтерн Верлаг Гмбх і Клаус Беерман проти Німеччини», «Швейцарський рух ріелторів проти Швейцарії») [33, с. 82—83; 13, с. 264]. Окрім того, достатньо сталою є позиція Суду про широкі межі розсуду держав у питанні регулювання свободи вираження поглядів, які можуть образити особисті переконання у сфері моралі чи релігії (п. 36 рішення у справі «Мюллер та інші проти Швейцарії» від 24.05.1988, п. 67 рішення у справі «Мерфі проти Ірландії» від 10.07.2003, п. 58 рішення у справі «Вінгроу проти Сполученого Королівства» від 25.11.1996, п. 73 рішення у справі

¹ У своєму тематичному огляді 2021 р. щодо стану виконання рішень ЄСПЛ спеціалісти департаменту виконання рішень Суду відмітили позитивний прогрес у правовому регулюванні та адміністративних практиках відповідних регуляторних органів в Італії, Вірменії та Болгарії, що мали місце після ухвалення згаданих рішень ЄСПЛ [30, с. 9—10].

«Секмадієніс проти Литви»). Суд враховує, що поняття моральності є різним у різних суспільствах з огляду на певні фактори (історичні, релігійні, культурні тощо), що й зумовлює можливість запровадження дещо різних обмежень у сфері моральності в різних державах. Визначаючи поняття суспільної моралі, українські дослідники також відмічають цю обставину. Суспільна мораль розуміється як певні ціннісні орієнтири, що є «історично сформованими і прийнятими у певному суспільстві», що забезпечуються, зокрема, «засобами впливу громадської думки» (Т.О. Грицай [34, с. 21]), або такі цінності, що визнаються всім суспільством або його більшістю (В.В. Костицький [4, с. 177]). В основі змісту моральності — етичні норми, загальнолюдські цінності, загальноприйняті правила, соціальні норми [35, с. 6].

В обставинах справи «Секмадієніс проти Литви», як вважає Суд, держава перевищила свої межі свободи розсуду. Він звернув увагу на те, що реклама одягу не виглядала необґрунтовано образливою або ганебною, не розпалювала ненависті за ознакою релігійних переконань і не піддавала релігію необґрунтованим або образливим нападкам (наприклад, рекламодавці «вдягнули» Ісуса Христа в джинси, а жінку, що нагадує Діву Марію, — у гарну сукню, у рекламі до них звертаються з компліментами щодо їхнього одягу). Окрім того, національні суди не навели достатніх підстав для висновку про те, що реклама суперечить суспільній моралі. Суд відмітив не тотожність понять способу життя, сумісного з принципами вірян, і способу життя, сумісного із суспільною мораллю (п. 77—80 рішення).

Позицію Суду у справі «Секмадієніс проти Литви» можна порівняти з його ж позицією щодо меж свободи вираження поглядів, які приходять у зіткнення з правами вірян, по інших справах. Варто пригадати відому справу «*Otto-Preminger-Institut v. Austria*» від 20.09.1994 [36], коли Суд констатував наявність мети захисту прав інших осіб та необхідність у демократичному суспільстві заходів з арешту та конфіскації кінофільму, який зображає в грубо сатиричній формі персонажі та предмети християнської віри. У цій справі Суд визнав переважними інтереси забезпечення релігійного миру в регіоні Тироль в Австрії порівняно з інтересами у висловленні власних поглядів

у кінофільмі (п. 48, 56 рішення). Аналогічними є оцінки Суду у справі «Вінгроу проти Сполученого Королівства» (1996), коли було визнано виправданою відмову у видачі сертифіката розповсюдження кінострічки британського режисера «Бачення Екстазу», яка висвітлює еротичні фантазії відомої монахині (справа розглядалася на предмет втручання в право на свободу совісті та релігії за ст. 9 Конвенції).

Як дають змогу припустити описані в аналізованих справах обставини та їхня оцінка Судом, визначальною для висновків Суду була форма подачі інформації в рекламі дизайнерського одягу та кінофільмах, які були заборонені до показу. У першому випадку рекламодавці нібито «олюднювали» релігійні символи, зображували їх з відтінком легкого гумору. Водночас у кінофільмах релігійні символи християн і релігійні діячі були представлені в грубій сатиричній, саркастичній формі / манері, що може шокувати вірян. Такі дії хоча й не є забороненими у розумінні Суду (п. 49 рішення у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» (1976)), однак під впливом певних супутніх факторів (особливо враховуючи рівень релігійності суспільства) обумовили висновки Суду про неприйнятність вираження поглядів у такій формі.

У практиці Суду кілька разів піднімалося питання про те, що певні розповсюджені в суспільстві повідомлення, які формально чи неформально мають нібито комерційний характер чи мету, насправді піднімають важливе суспільне питання. У такому разі вони потребують дещо іншої оцінки та впливу, ніж суто обмежувальне державне регулювання у цілях дотримання правил конкуренції. У таких випадках, на думку Суду, у держави менші можливості обмежувати свободу вираження поглядів. Так, за обставинами справи «*Barthold v. FRG*» (1995) ветеринарний лікар, який один з небагатьох надавав невідкладну ветеринарну допомогу, висловився в пресі на підтримку такого виду ветеринарної практики. Суд розцінив поширення відповідної інформації не як рекламну діяльність, а як елемент суспільної дискусії з важливого суспільного питання.

Під подібним кутом зору, як елемент суспільної дискусії, Суд проаналізував дії заявниці щодо випуску й розповсюдження дизайнерського пакування товарів (презервативів), в якому в сатиричній формі подано звернення до

релігійних свят і канонів (справа «*Gachechiladze* проти Грузії», рішення від 22.07.2021) [37]. Дослідивши питання про форму пакування, ЄСПЛ визнав це допустимим у випадках, коли не йде мова про очевидну образу релігійних почуттів вірян. За обставинами справи бренд заявниці був запущений під гаслами боротьби зі стереотипами і за «правильне розуміння сексу та сексуальності». Зважаючи на соціальний характер деяких із відповідних дизайнських проєктів, фактично політичні коментарі до поточних подій, висловлені через дизайн упаковки, Суд констатував у діях заявниці (підприємця) не просто рекламну діяльність, а започаткування дискусії у соціальних цілях за допомогою методів ведення рекламної кампанії.

Водночас прояв зневаги до особистості шанованої в Грузії цариці Тамари, канонізованої Грузинською православною церквою, у пакуванні презервативів отримав негативну оцінку Суду. Хоч Суд і визнав можливість використання її образу в суспільно важливій дискусії навіть через використаний заявницею засіб дискусії (пакування презервативів), однак підкреслив, що з огляду на місцевий контекст обставин справи (перевагу святості цариці Тамари для суспільства над її образом публічного діяча), спосіб використання оспорюваного зображення являв для середнього розумного члена грузинського суспільства не виправданий напад на релігійного діяча (п. 56—58 рішення).

Необхідно зауважити складність у формуванні позиції Суду з оцінки різних форм і способів вираження поглядів, пов'язаних з питаннями «сексуальної моральності» або тих, хто може ображати чи шокувати почуття вірян. Суд відмічав вплив на відповідне національне законодавство факту існування різних

культурних, релігійних, філософських общин (п. 49 рішення у справі «Асоціація «Каос ГЛ» проти Туреччини»). Як указують дослідники [38, с. 126—127], збереження плюралістичного суспільства вимагає того, щоби прихильники певної віри були згодні з тим, що їхні переконання можуть стати мішенню для критики чи викликати поширення ідей, що прямо оспорожують їхні погляди. З точки зору Суду, виправданою є протидія держави поширенню висловлювань, що є богохульними чи необгрунтовано образливими стосовно об'єктів релігійного культу, а також ксенофобських висловлювань, що мають на меті викликати чи виправдовують недобрі почуття у відношенні певної суспільної групи, релігійну нетерпимість, — такі висловлювання не захищаються ст. 10 Конвенції («*E.S.* проти Австрії», п. 43). Держава має забезпечити спокійне користування правом, гарантованим ст. 9 Конвенції (п. 56, 57 рішення у справі «*Otto-Preminger-Institut v. Austria*»). Водночас до свободи вираження поглядів у мистецтві в контексті аналізованої проблеми Суд зберігає доволі ліберальний підхід [13, с. 263]².

Варто зауважити, що аналіз Судом втручань у право на свободу вираження поглядів в аналізованій категорії спорів зазвичай охоплює всі три елементи тексту, що досліджує конвенційність втручання в право особи. Практично в кожній зі згаданих справ ЄСПЛ погоджувався із законністю втручання та наявністю легітимної мети, визначеної в ч. 2 ст. 10 Конвенції. Основним і найскладнішим завданням Суду є дослідження необхідності вжитих державою заходів у демократичному суспільстві. Винятковою в цьому відношенні є справа «*Unifaun Theatre Productions Limited* та інші проти Мальти» (рішення від 15.08.2018), в якій оцінювалося втручання в свободу вираження

² Окрім уже згаданих справ «*Gachechiladze* проти Грузії» та «Вінгроу проти Сполученого Королівства», подібні питання розглядалися Судом у справах «Мюллер та інші проти Швейцарії» (рішення від 24.05.1988), «Асоціація художників (*Vereinigung Bildender Künstler*) проти Австрії» (рішення від 25.04.2007). За обставинами першої справи Суд визнав необхідним у демократичному суспільстві захист моральності від таких непристойних матеріалів, як зображення в грубій формі статевих відносин між тваринами і людьми [39, с. 2]. Щодо другої справи [40], то Суд оцінив як карикатуру з елементами сатири картину, написану сучасним австрійським художником, що є колажем за участю 34 відомих осіб у сексуальних позах (Мати Тереза, глава та деякі члени Австрійської партії свободи — парламентарі, церковні діячі та інші відомі діячі сучасності), яка була показана у відкритому доступі (п. 8 32, 35 рішення). Заборону експозиції картини за позовом колишнього керівника партії австрійським судом, без визначення її часу та простору, Суд визначив як непропорційну цілям захисту репутації позивача. Він визнав застосовану художником сатиру як вид соціального коментаря, що провокує й агітує. ЄСПЛ погодився з національними судами, що картина не мала на меті навіть натякнути на реальність, а є способом самовиразу художника, водночас політик має бути терпимішим до критики (п. 33, 34).

поглядів приватного театру (товариства з обмеженою відповідальністю) у формі необґрунтованої відмови в отриманні рейтингового сертифіката для постановки вистави «Зшивання» від Ради по класифікації фільмів і театральних вистав. Визначивши в рішенні неякісність закону та порушення державним органом процедури перегляду рішення про відмову, Суд констатував порушення ст. 10 Конвенції (п. 81—89 рішення [41]) і до оцінки проявів художньої творчості театру не дійшов. (У подальшому листуванні Рада вказала на неповагу до державної релігії, до жертв Аушвіцу, «енциклопедичний огляд сексуальних збочень» та інші підстави відмови, що були б цікавими для оцінки Судом з точки зору балансу творчої свободи та прав інших осіб, суспільної моральності).

Яскравим прикладом впливу на рішення Суду сучасних тенденцій по державному регулюванню економіки та соціальних трансформацій сучасності можуть послужити справи «*Hachette Filipacchi Presse Automobile and Dupuy* проти Франції», «*Société de Conception de Presse et d'Édition and Ponson* проти Франції» 2009 р. [42]. У відповідних рішеннях Суду по суті надано оцінку обмеженням реклами тютюнових виробів. За обставинами справ видавців та головних редакторів журналів було оштрафовано за приховану рекламу тютюнових виробів, розповсюджену з використанням фотографій відомого спортсмена Міхаеля Шумахера. Оцінюючи пропорційність відповідного втручання в право на свободу вираження поглядів, Суд віддав безперечну перевагу суспільному інтересу в боротьбі з курінням перед економічними правами суб'єктів господарювання та свободою вираження поглядів. Він зацентрував на важливості захисту здоров'я суспільства, боротьбі з таким злом, як куріння, та існуванні європейського консенсусу в частині заборони реклами тютюнової продукції.

Актуальними залишаються такі позиції Суду стосовно регулювання реклами [26, с. 84—86]: ознака комерційного характеру повідомлення — його спрямованість на отримання економічного ефекту; ширше поле для розсуду влади у питанні обмежень реклами порівняно з питаннями іншого роду інформації; виправданість обмежень і заборон реклами в суспільних інтересах, у цілях захисту прав дітей.

У чинному законодавстві України закріплено достатньо вимог до реклами й рекламної діяльності (ст. ст. 7 8 13, 15—16, 20 Закону України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР). Відповідні обмеження, заборони пов'язані з різними вимогами до форми й змісту реклами, об'єктів і суб'єктів реклами. Їх встановлено з урахуванням положень міжнародно-правових актів, зарубіжного досвіду правового регулювання реклами, що визначає аналогічні обмеження. Водночас у практиці ЄСПЛ досі проаналізовано обмеження в основному змістовного характеру, а також випадки недопуску до розповсюдження політичної реклами.

Частіше в практиці ЄСПЛ оцінювалися обмеження в рекламі, що мають політичне обґрунтування, пов'язані з необхідністю забезпечення нормального демократичного політичного процесу в державі. Унаслідок таких обмежень державне регулювання видавничої справи, діяльності засобів масової інформації перебуває під серйозним впливом політичних факторів. Водночас звернемось до оцінки Судом заборони політичної реклами на телебаченні на прикладі справ «Об'єднання «Феррайн геген Тьерфабрикен» проти Швейцарії» 2001 р. та «*Animal Defenders International* проти Сполученого Королівства» 2013 р. У контексті нашого дослідження ці справи цікаві насамперед тим, що в них Суд шукає баланс між свободою об'єднань-заявників на вираження поглядів, з однієї сторони, та захистом громадської думки, демократичного процесу від впливу могутніх фінансових груп, їхнього доступу до впливових медіа, до можливостей непотрібного поширення ними платної комерційної реклами, замаскованої під соціальну рекламу, з іншої сторони.

Обставини справ схожі, але не тотожні, в обидвох випадках вони пов'язані з відмовою у розповсюдженні на телебаченні реклами, трактованої як політична реклама. Відмінності в обставинах пов'язані з тим, що в другій з названих справ недержавна організація мала політичні цілі: добиватися ухвалення змін до законодавства щодо заборони використання тварин у комерції, науці й дозвіллі, а за фавором першої справи заявник — недержавна організація — таких цілей не переслідувала (вона «лише намагалася взяти участь у загальній дискусії, що відбувалася, з питань захисту

тварин та їх розведення» (п. 75 рішення)). Очевидно, саме ця обставина зумовила характер трактування пропорційності втручання в право на висловлення поглядів заявників.

У рішенні «*Animal Defenders International v. the United Kingdom*» Суд зосереджується на оцінці питання про конвенційність заборони політичної реклами на телебаченні та радіо, нерозповсюдженні цієї заборони на вебсайти, відсутності загальноєвропейського консенсусу щодо регулювання платної політичної реклами на телебаченні (п. 114–123 рішення). Унаслідок Суд указав на альтернативні можливості для просування політичних ідей заявника (інші ЗМІ, публічні заходи, плакати, флаєри): «доступ до альтернативних засобів є ключовим для пропорційності обмеження на доступ до інших потенційно корисних ЗМІ» (п. 124 рішення) [43].

Водночас у ході розгляду втручання в право заявника по справі «Об'єднання «Ферайн ген Тьерфабрикен» проти Швейцарії» Суд не оцінював альтернативні можливості для поширення ідей в рамках суспільної дискусії, окрім телевізійної площадки. Суд звернув увагу на старання об'єднання-заявника «привернути увагу всієї швейцарської громадськості», а тому монопольного становища на загальношвейцарському телевізійному ринку Швейцарської телерадіомовної компанії та її відмови в трансляції рекламного ролика заявника було достатньо для висновку Суду про порушення прав заявника (п. 77–78 рішення). Можна допустити, що хоча рекламний ролик заявника і був трактований національними органами Швейцарії як політичний, що не заперечує ЄСПЛ, відсутність ознак включеності заявника у політичну боротьбу за владу стало вагомим фактором для оцінки втручання в його права.

З контексту рішення можна допустити, що висновки Суду могли би бути іншими за умов існування конкуренції на телевізійному ринку. По суті, Суд указав на особливу соціальну відповідальність телекомпаній-монополістів щодо трансляції реклами, яка стосується важливої суспільної дискусії. Суд вважає питання, які становлять суспільний інтерес, тими, що стосуються громадськості до такої міри, що вона може цікавитися ними на законних підставах; питання, які привертають увагу чи викликають серйозне занепокоєння, зокрема

ті, що стосуються добробуту громадян чи способу життя суспільства; питання, які здатні викликати серйозні протиріччя, стосуються важливої соціальної теми чи проблеми, про яку слід проінформувати суспільство (п. 171 рішення у справі «*Satakunnan Markkinapörssi Oy et Satamedia Oy* проти Фінляндії»; п. 61 рішення у справі «Шюрек та Ездемір проти Туреччини»).

З огляду на проведені дослідження можна погодитись із авторами [14, с. 6], що під час ухвалення рішень за ст. 10 Конвенції Суд враховує конкретну форму вираження поглядів, тип виразу (політичний, комерційний тощо), засоби їхнього поширення (друковані чи електронні ЗМІ, телебачення), а також аудиторію, на яку вони спрямовані (діти, дорослі тощо).

Щодо такого обмеження в господарській діяльності преси, інших засобів масової інформації та видавництва, як вилучення накладу або заборона друку, конфіскація публікації, то вони можуть бути результатом різного роду конвенційних або не конвенційних дій таких організацій, що посягають на авторитет окремих осіб, авторитет правосуддя, розголошують конфіденційну інформацію тощо. Здебільшого ця практика стосується не меж економічних свобод суб'єктів господарювання, а аналізу Судом допустимих меж виконання ЗМІ своєї ролі «сторожового пса демократії» і знову ж таки — меж розсуду держави в питанні захисту моральності суспільства, забезпечення національної безпеки або застосування Судом інших аспектів ч. 2 ст. 10 Конвенції. Відповідні рішення досліджуються авторами в контексті різних аспектів практики Суду за ст. 10 Конвенції, насамперед, — з точки зору оцінки Судом використовуваних державами підстав / обґрунтувань для втручання в право на свободу вираження поглядів. Тому методологічно неправильно було би розглядати ці питання окремо від аналізу Судом таких же підстав стосовно притягнення журналістів чи видавців до кримінальної відповідальності або видань до цивільно-правової відповідальності за поширення конфіденційної інформації, дифамаційні публікації та інші порушення, що не є предметом нашого дослідження.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує достатню послідовність і сталість практики ЄСПЛ у певних питаннях застосування поло-

жень Конвенції про свободу вираження поглядів, які торкаються застосування обмежень господарської діяльності у креативних індустріях. Йдеться і про межі розсуду держав у регулюванні відповідних відносин, і про загальні підходи до впорядкування відносин між державами та суб'єктами сфери телерадіомовлення, і щодо обмежень у галузі рекламної діяльності. Це особливо прикметно на тлі суттєвої зміни практики Суду в такому аспекті застосування ст. 10 Конвенції, як доступ до публічної інформації, в останні десятиліття [44]. Розглянуті позиції ЄСПЛ декларують потребу чесної конкуренції творців креативних індустрій, недопущення монополізму у галузі телерадіомовлення — визнані в світовій практиці елементи господарського правопорядку.

Достатньо складними для Суду залишаються питання оцінки балансу між свободою вираження поглядів, з однієї сторони, і правами вірян чи дотриманням норм суспільної моралі, з іншої сторони. Однак можемо відмітити певний узагальнений підхід, наприклад, до оцінки дій рекламодавців чи кінематографістів щодо використання релігійних символів. Можна стверджувати, що застосування в комерційних практиках не грубих форм висловлення поглядів стосовно релігійних символів і діячів, звернення до них у певній гумористичній, а не сатиричній манері, є прийнятною в розумінні Суду формою висловлення свободи вираження поглядів. Цікаво, що викладена в узагальненнях Суду практика ЄСПЛ останнього десятиліття практично не демонструє зразків зневажливого ставлення до релігійних символів у практиках креативних індустрій, подібних тим, які відмічені в рішенні Суду у справі «*Otto-Preminger-Institut v. Austria*».

У справах аналізованої категорії є певна колізія між свободою вираження поглядів та економічними свободами суб'єктів господарювання, з однієї сторони, та необхідністю забезпечення суспільної моральності й духу релігійної терпимості, з іншої сторони. Суб'єкти господарювання, ЗМІ та громадяни можуть набувати в установленому порядку і володіти правами на створення й представлення суспільству в певній формі культурного продукту, поширення інформації. Водночас суспільство має бути захищене від продукції, яка суперечить прийнятим у суспільстві моральним нормам, глибоко ображає релігійні переконання окремих груп населення, поширення через ЗМІ, вистави, кінофільми та іншу продукцію креативних індустрій ідей терористичного, сепаратистського та іншого злочинного характеру. Існування колізії між правами різних категорій суб'єктів у такій традиційно складній для регулювання сфері життєдіяльності суспільства, як духовна, є серйозним викликом для держав у їхній правотворчій і правозастосовній діяльності, а також для Суду в його роботі щодо вирішення конфліктів між діячами / суб'єктами креативних індустрій та державами.

Варто пам'ятати, що свобода думки, вираження поглядів, релігійна свобода, економічна свобода та процвітання взаємопов'язані. Фінський соціолог Арі Турунена на прикладі процвітання в різні історичні епохи Мілету, Багдаду, Александрії та інших міст доводить важливість для їхнього економічного розвитку атмосфери свободи думки, відкритості, толерантності: «...коли в суспільстві схвалюють свободу й іноземні звичаї, результатом стає історія успіху в економіці, науці та мистецтві. Принаймні на якийсь час» [45, с. 13].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Блажівська Н.Є. Теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Тернопільський національний економічний університет. Київ, 2020. 498 с.
2. Violations by Article and by State 1959–2020. 2 p. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2020_ENG.pdf (дата звернення: 04.01.2022).
3. Богданова О.В. Рівень та специфіка релігійності європейських суспільств: чи все ще має шанси на справдження теорія секуляризації? *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2014. Вип. 1 (21). С. 31–47.
4. Костицький В.В. Захист суспільної моралі як функція демократичної держави в умовах формування глобального громадянського суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2012. № 2. С. 170–182.

5. Ярмол Л.В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (загальнотеоретичне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. 494 с.
6. Слінько Т.М. Свобода вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини та загальні критерії її обмеження. *Форум права*. 2009. № 3. С. 580—585. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09ctmkio.pdf> (дата звернення: 05.01.2022).
7. Гуйван П.Д. Цивілізаційні підходи ЄСПЛ до проблематики вільного здійснення права на вираження особистих поглядів. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Вип. 1. С. 28—32. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.42>
8. Тітко Е.В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід європейського суду з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ: НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2013. 217 с.
9. Коруц У.З. Зміст пропаганди та обмеження свободи вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2020. № 1. Ч. 2. С. 179—185. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.29>
10. Сухорольський П. Міжнародні стандарти забезпечення свободи вираження поглядів в умовах утвердження концепції позитивних обов'язків держави. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 1. С. 146—155.
11. Полях Н.А. Особливості застосування в адміністративному судочинстві правових позицій ЄСПЛ з питань права на свободу вираження поглядів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 51. Т. 2. С. 26—29.
12. Сташків Н. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3. С. 45—52.
13. Манукян В.И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии. Киев: Истина, 2010. 480 с.
14. Маковой М., Чефранова Е.А. Европейская конвенция о защите прав человека и основоположных свобод. Статья 10. Право на свободу выражения своего мнения. Прецеденты и комментарии. Москва: Российская академия правосудия, 2001. 165 с.
15. Ушкаренко Ю.В., Смут А.В., Синякова К.М. Креативна економіка: сутність поняття та значення для України в умовах європейської інтеграції. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2018. Вип. 18. С. 67—72.
16. Mercan B., Goktas D. Components of Innovation Ecosystems: A Cross-Country Study. *International Research Journal of Finance and Economic*. 2011. Iss. 76. P. 102—112.
17. Проскуріна М.О. Креативні індустрії як середовище економічної діяльності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 242—245.
18. Хезмондалш Д. Культурные индустрии. Пер. с англ. И. Кушнareвой, под ред. А. Михалевой. Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 456 с.
19. Козачук М.О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 16 с.
20. Коломієць Я.Л. Правове регулювання обмежень у здійсненні виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2015. 214 с.
21. Петруненко Я.В. Місце обмежень та лімітів у системі господарсько-правових засобів державного регулювання економіки. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 130—136.
22. Авдєєва Т. Відповідність блокування соціальних мереж європейським стандартам свободи вираження поглядів. *Центр демократії та верховенства права*. 29.11.2021. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/social-media-blocking/> (дата звернення: 26.12.2021).
23. Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25—26 березня 2011 року. *Право України*. 2011. № 10. С. 168—184.
24. Рішення ЄСПЛ у справі «Айдоган і компанія «Дара Радьо Телевізйон Яйінджилик Анонім Ширкеті» проти Туреччини» від 13.02.2018, заява № 12261/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-180814%22%5D%7D> (дата звернення: 30.12.2021).
25. Руководство по статье 10 Европейской конвенции о защите прав человека. Свобода выражения мнения. Европейский Суд по правам человека, 2020. 131 с. URL: <https://files.sudrf.ru/2881/information/doc20201112-072844.pdf> (дата звернення: 30.12.2021).
26. Апанасенко К.І. Про практику Європейського Суду з прав людини у сфері захисту прав суб'єктів господарювання. *Вісник господарського судочинства*. 2014. № 3. С. 80—90.
27. Рішення ЄСПЛ у справі «Глас Надежда ЕООД (Glas Nadezhda EOOD) та Анатолій Еленков (Anatoliy Elenkov) проти Болгарії» від 11.10.2007, заява № 14134/02. URL: http://jurblog.com.ua/wp-content/uploads/2011/11/UKR-GLAS_NADEZHDA_EOOD_AND_ANATOLIY_ELENKOV_v_BULGARIA.pdf (дата звернення: 30.12.2021).
28. Рішення ЄСПЛ у справі «Meltex LTD and Mesrop Movsesyan проти Вірменії» від 17.06.2008, заява № 32283/04. URL: http://jurblog.com.ua/wp-content/uploads/2011/11/UKR-MELTEX_LTD_AND_MESROP_MOVSESYAN_v_ARMENIA.pdf (дата звернення: 30.12.2021).

29. Резюме у справі «Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano проти Італії» (2012). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (дата звернення: 30.12.2021).
30. Thematic Factsheet «Freedom of expression». Department for the execution of judgments of the European court of human rights. April, 2021. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-freedom-expression-eng/1680a235d0> (дата звернення: 30.12.2021).
31. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2013. 368 с.
32. Рішення ЄСПЛ у справі «Секмадієніс проти Литви» від 30.01.2018, заява № 69317/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (дата звернення: 30.12.2021).
33. Огляд практики ЄСПЛ за 2018 рік. 122 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Short_Survey_2018_UKR.pdf (дата звернення: 30.12.2021).
34. Грицай Т.О. Суспільна мораль як об'єкт правового захисту. *Соціологія права*. 2016. № 3 (18). С. 17—21.
35. Яремко Г. Бланкетні диспозиції, що відносяться до ознак об'єкта злочину. *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. № 4 (5). URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Chaau/2009-4/09ygzooz.pdf> (дата звернення: 30.12.2021).
36. Рішення ЄСПЛ у справі «Otto-Preminger-Institut v. Austria» від 20.09.1994. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461425/2461425.htm> (дата звернення: 30.12.2021).
37. Рішення ЄСПЛ у справі «Gachechiladze проти Грузії» від 22.07.2021, заява № 2591/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-13369%22> (дата звернення: 30.12.2021).
38. Мердок Дж. Защита права на свободу мысли, совести и религии в рамках Европейской конвенции о защите прав человека. Серия пособий Совета Европы. Воронеж: Элист, 2014. 163 с.
39. Решение ЕСПЧ по делу «Мюллер и другие против Швейцарии» от 24.05.1988, идентификационный номер: ECH-1988-S-003. URL: https://europeanourt.ru/uploads/ECHR_Muller_and_Others_v_Switzerland_24_05_1988.pdf (дата звернення: 30.12.2021).
40. Case of Vereinigung Bildender K nstler v. Austria from 25.01.2007, application № 68354/01. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (дата звернення: 30.12.2021).
41. Рішення ЄСПЛ у справі «Unifaun Theatre Productions Limited та інші проти Мальти» від 15.08.2018, заява № 37326/13. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-182861%22> (дата звернення: 30.12.2021).
42. «Компания «Ашетт Филипаки пресс отомобиль» и Дюпюи против Франции», «Компания «Сосьете де консепсьон де пресс э д'эдисьон» и Понсон против Франции». 2009 г. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-194837&filename=CASE%20OF%20SOCIETE%20DE%20CONCEPTION%20DE%20PRESSE%20ET%20D> (дата звернення: 30.12.2021).
43. Рішення ЄСПЛ у справі «Animal Defenders International проти Сполученого Королівства» від 22.04.2013, заява № 48876/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (дата звернення: 30.12.2021).
44. Буртник Х. Лайфхаки від ЦЕДЕМ: як виграти в ЄСПЛ справу з доступу до інформації. *Доступ до правди*. 03.07.2020. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/digest/publications/laifhaky-vid-tsedem-iak-vyhraty-v-yespl-spravu-z-dostupu-do-informatsii> (дата звернення: 30.12.2021).
45. Турунен А. Забуті історії міст: як багатство та культура розвиваються за умов толерантності. Пер. з фінськ. С. Цисаревої. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2018. 280 с.

Надійшла 08.01.2022

REFERENCES

1. Blazhivska N.Ie. Teoretyko-metodolohichni ta prykladni zasady zastosuvannya praktyky YeSPL pry zakhysti mainovykh prav: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03. Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichniy universytet. Kyiv, 2020. 498 p. [in Ukrainian].
2. Violations by Article and by State 1959–2020. 2 p. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2020_ENG.pdf
3. Bohdanova O.V. Riven ta spetsyfika relihiinosti yevropeyskykh suspilstv: chy vse shche maie shansy na spravdzhennia teoriiia sekularyzatsii? *Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. 2014. Iss. 1 (21). P. 31-47 [in Ukrainian].
4. Kostytskyi V.V. Zakhyst suspilnoi morali yak funktsiia demokratychnoi derzhavy v umovakh formuvannia hlobalnoho hromadianskoho suspilstva. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom*. 2012. No. 2. P. 170-182 [in Ukrainian].
5. Yarmol L.V. Svoboda vyrazhennia pohliadiv ta problemy yurydychnoho zabezpechennia yii realizatsii v Ukraini (zahalnoteoretychne doslidzhennia): dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01. Natsionalnyi universytet “Lvivska politekhnika”. Lviv, 2019. 494 p. [in Ukrainian].
6. Slinko T.M. Svoboda vyrazhennia pohliadiv u rishenniakh Yevropeiskoho sudu z prav liudyny ta zahalni kryterii yii obmezhenia. *Forum prava*. 2009. No. 3. P. 580-585. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09ctmkio.pdf> [in Ukrainian].
7. Huivan P.D. Tsyvilizatsiini pidkhody YeSPL do problematyky vilnoho zdiisnennia prava na vyrazhennia osobystykh pohliadiv. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu “Odeska yurydychna akademiia”*. 2020. Iss. 1. P. 28-32. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.42> [in Ukrainian].

8. Titko E.V. Pravomirne обмеzhennia svobody vyrazhennia pohliadiv: dosvid yevropeiskoho sudu z prav liudyny: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho, 2013. 217 p. [in Ukrainian].
9. Koruts U.Z. Zmist propahandy ta обмеzhennia svobody vyrazhennia pohliadiv u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Pravo i suspilstvo*. 2020. No. 1. Ch. 2. P. 179-185. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.29> [in Ukrainian].
10. Sukhorolskyi P. Mizhnarodni standarty zabezpechennia svobody vyrazhennia pohliadiv v umovakh utverdzhennia kontseptsii pozytyvnykh обов'язkiv derzhavy. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*. 2015. No. 1. P. 146-155 [in Ukrainian].
11. Poliakh N.A. Osoblyvosti zastosuvannya v administratyvnomu sudochynstvi pravovykh pozytsii YeSPL z pytan prava na svobodu vyrazhennia pohliadiv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*. 2018. Iss. 51. Vol. 2. P. 26-29 [in Ukrainian].
12. Stashkiv N. Avtorytet pravosuddia VS svoboda vyrazhennia pohliadiv (praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny). *Aktualni problemy pravoznavstva*. 2018. Iss. 3. P. 45-52 [in Ukrainian].
13. Manukjan V.I. Mezhdunarodnaja zashhita prav cheloveka: pravo, precedenty, kommentarii. Kiev: Istina, 2010. 480 p. [in Russian].
14. Makovej M., Chefranova E.A. Evropejskaja konvencija o zashhite prav cheloveka i osnovopolozhnykh svobod. Stat'ja 10. Pravo na svobodu vyrazhenija svoego mnenija. Precedenty i kommentarii. Moskva: Rossijskaja akademija pravosudija, 2001. 165 p. [in Russian].
15. Ushkarenko Yu.V., Smut A.V., Syniakova K.M. Kreatyvna ekonomika: sutnist poniattia ta znachennia dlia Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii. *Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*. 2018. Iss. 18. P. 67-72 [in Ukrainian].
16. Mercan B., Goktas D. Components of Innovation Ecosystems: A Cross-Country Study. *International Research Journal of Finance and Economic*. 2011. Iss. 76. P. 102-112.
17. Proskurina M.O. Kreatyvni industrii yak seredovyshche ekonomichnoi diialnosti. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2015. Iss. 8. P. 242-245 [in Ukrainian].
18. Hezmondalsh D. Kul'turnye industrii. Per. s angl. I. Kushnarevoj, pod red. A. Mihalevoj. Nac. issled. un-t "Vysshaja shkola jekonomiki". Moskva: Izd. dom Vyshej shkoly jekonomiki, 2014. 456 p. [in Russian].
19. Kozachuk M.O. Svoboda pidpriemnytskoi diialnosti ta yii обмеzhennia v zakonodavstvi Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. Kyiv, 2011. 16 p. [in Ukrainian].
20. Kolomiets Ya.L. Pravove rehuliuвання обмеzen u zdiisnenni vyrobnycho-hospodarskoi diialnosti silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06. Nats. yuryd. un-t im. Ya. Mudroho. Kharkiv, 2015. 214 p. [in Ukrainian].
21. Petrunenko Ya.V. Mistse обмеzen ta limitiv u systemi hospodarsko-pravovykh zasobiv derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky. *Pravova derzhava*. 2018. No. 30. P. 130-136 [in Ukrainian].
22. Avdieieva T. Vidpovidnist blokuvannya sotsialnykh merezh yevropeiskym standartam svobody vyrazhennia pohliadiv. *Tsentri demokratii ta verkhovenstva prava*. 29.11.2021. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/social-media-blocking/> [in Ukrainian].
23. Dopovid "Verkhovenstvo prava", skhvalena Venetsiiskoiu Komisiieiu na 86-mu plenarnomu zasidanni 25-26 bereznia 2011 roku. *Pravo Ukrainy*. 2011. No. 10. P. 168-184 [in Ukrainian].
24. Rishennia YeSPL u spravi "Aidohan i kompaniia "Dara Rado Televizion Yaiindzhylyk Anonim Shyrketi" proty Turechchyny" vid 13.02.2018, zaiava No. 12261/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22item%22:%5B%22001-180814%22%5D%7D> [in Ukrainian].
25. Rukovodstvo po stat'e 10 Evropejskoj konvencii o zashhite prav cheloveka. Svoboda vyrazhenija mnenija. Evropejskij Sud po pravam cheloveka, 2020. 131 p. URL: <https://files.sudrf.ru/2881/information/doc20201112-072844.pdf> [in Russian].
26. Apanasenko K.I. Pro praktyku Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny u sferi zakhystu prav subiektiv hospodariuvannya. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva*. 2014. No. 3. P. 80-90 [in Ukrainian].
27. Rishennia YeSPL u spravi "Hlas Nadiezhda EOOD (Glas Nadezhda EOOD) ta Anatolii Elenkov (Anatolij Elenkov) proty Bolharii" vid 11.10.2007, zaiava No. 14134/02. URL: http://jurblog.com.ua/wp-content/uploads/2011/11/UKR-GLAS_NADEZHDA_EOOD_AND_ANATOLIY_ELENKOV_v_BULGARIA.pdf [in Ukrainian].
28. Rishennia YeSPL u spravi "Meltex LTD and Mesrop Movsesyan proty Virmenii" vid 17.06.2008, zaiava No. 32283/04. URL: http://jurblog.com.ua/wp-content/uploads/2011/11/UKR-MELTEX_LTD_AND_MESROP_MOVSESYAN_v_ARMENIA.pdf [in Ukrainian].
29. Reziime u spravi "Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano proty Italii" (2012 r.). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> [in Ukrainian].
30. Thematic Factsheet "Freedom of expression". Department for the execution of judgments of the European court of human rights. April, 2021. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-freedom-expression-eng/1680a235d0>
31. Dudash T.I. Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: navch.-prakt. posib. Kyiv: Alerta, 2013. 368 p. [in Ukrainian].
32. Rishennia YeSPL u spravi "Sekmadiienis proty Lytvvy" vid 30.01.2018, zaiava No. 69317/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> [in Ukrainian].

33. Ohliad praktyky YeSPL za 2018 rik. 122 p. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Short_Survey_2018_UKR.pdf [in Ukrainian].
34. Hrytsai T.O. Suspilna moral yak ob'iekt pravovoho zakhystu. Sotsiologhiia prava. 2016. No. 3(18). P. 17-21 [in Ukrainian].
35. Yaremko H. Blanketni dyspozytsii, shcho vidnosiatsia do oznak ob'iekta zlochynu. Chasopys Akademii advokatury Ukrainy. 2009. No. 4 (5). URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Chauu/2009-4/09ygzooz.pdf> [in Ukrainian].
36. Rishennia YeSPL u spravi "Otto-Preminger-Institut v. Austria" vid 20.09.1994. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461425/2461425.htm> [in Ukrainian].
37. Rishennia YeSPL u spravi "Gachechiladze proty Hruzii" vid 22.07.2021, zaiava No. 2591/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-13369%22> [in Ukrainian].
38. Merdok Dzh. Zashhita prava na svobodu mysli, sovesti i religii v ramkah Evropejskoj konvencii o zashhite prav cheloveka. Serija posobij Soveta Evropy. Voronezh: Jelist, 2014. 163 p. [in Russian].
39. Reshenie ESPCh po delu "Mjuller i drugie protiv Shvejcarii" ot 24.05.1988, identifikacionnyj nomer: ECH-1988-S-003. URL: https://europeanourt.ru/uploads/ECHR_Muller_and_Others_v_Switzerland_24_05_1988.pdf [in Russian].
40. Case of Vereinigung Bildender Künstler v. Austria from 25.01.2007, application No. 68354/01. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng>
41. Rishennia YeSPL u spravi "Unifaun Theatre Productions Limited ta inshi proty Malty" vid 15.08.2018, zaiava No. 37326/13. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-182861%22> [in Ukrainian].
42. "Kompanija "Ashett Filipakki press otomobil" i Djupjui protiv Francii", "Kompanija "Sos'ete de konseps'on de press je d'jedis'on" i Ponson protiv Francii". 2009 g. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-194837&filename=CASE%20OF%20SOCIETE%20DE%20CONCEPTION%20DE%20PRESSE%20ET%20D> [in Russian].
44. Burtnyk Kh. Laifkhaky vid TsEDEM: yak vyhraty v YeSPL spravu z dostupu do informatsii. *Dostup do pravdy*. 03.07.2020. URL: <https://dostup.ppravda.com.ua/digest/publications/laifkhaky-vid-tsedem-iak-vyhraty-v-yespl-spravu-z-dostupu-do-informatsii> [in Ukrainian].
45. Turunen A. Zabuti istorii mist: yak bahatstvo ta kulturnyi rozvytok zdo buvaiutsia tolerantnistiu. Per. z finsk. S. Tsysarevoi. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko, 2018. 280 p. [in Ukrainian].

Received 08.01.2022

K.I. Apanasenko

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2917-1255

RESTRICTIONS OF AN ECONOMIC ACTIVITY IN CREATIVE INDUSTRIES IN THE CONTEXT OF THE CASE LAW OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Formation of information society and increasing of the role of information for the different aspects of a social life, decline of an attitudinal influence of religious organizations and religious leaders in some European countries and increasing of the role of religion in other countries are important factors to predict an increasing of conflicts between states and different types of information conductors. So researching of a practice of the European Court of human rights concerning application of an Article 10 of European convention on human rights in a sphere of creative industries is an actual and important task.

An author elaborates on Court's assessing of licensing in a sphere of television and radio broadcasting and some aspects of activity of TV-companies, restrictions in an advertisement sphere. Court finds that countries have a right to state a model of broadcasting on their territories through system of the licensing in this sphere. The licensing can depend on such conditions as nature and objectives of a proposed station, its potential audience at national, regional or local level, the rights and needs of a specific audience and the obligations deriving from international legal instruments. The licensing process must provide sufficient guarantees against arbitrariness, including the proper reasoning by the licensing authority of its decisions denying a broadcasting license. The law must indicate with sufficient clarity the scope of any discretion and the manner of its exercise. EUCHR underlines a special social responsibility of TV-monopolists in broadcasting of an advertisement concerning important social discussion.

An approach of EUCHR in assessing of interference with the right to freedom of expression on practice of the creative sector of the economy concerning a balance between this freedom and social interest in ensuring of morality and rights of believers is investigated separately. The author has analyzed most important cases of this type including such as "Sekmadienis Ltd. v. Lithuania" (2018), "Gachechiladze v. Georgia" (2021). The author concluded that a main argument for Court's decision was a form of a bringing of the information. Using not gross forms of expression of views in commercial practice concerning religious symbols and leaders, addressing them in some humorous, not satirical manner is a permissible form of expression of views.

Keywords: creative industry, restrictions of an economic activity, advertise, morality, rights of believers, licensing, broadcasting, practice of EUCHR.